

Szekér Endre

„Csukd be e század ablakát”

Baka István: Sztjepan Pehotnij testamentuma

Márai Sándor többször vall az írásról pl. a Négy évszak című kötetének próza-verseiben. Megállapítja, hogy az írónak mindig közel kell mennie az ábrázolt személyhez. Meg kell vizsgálnia minden oldalról, egészen közletről. S ha már mindent tud róla, akkor felejtse el. És csak álmodjon róla. S ezután írjon. De úgy, hogy minden szóra figyeljen. Alázatosan, mindennap írjon, és mindennap dobjon el néhány szót, mondatot. És sohase alkudjon meg. Baka István megismerkedett az orosz Brodskij verseivel. Elment városába, Szentpétervárra, hogy megismerje Brodskij világát, kövesse lábnyomát, beszívja a Néva parti város levegőjét. Aztán hazajött, és lefordította Brodskij verseit, melyek a „Post aetatem nostram” (Időszámításunk után) című kötetben jelentek meg. A meghurcolt orosz költő, Brodskij észreveszi, hogy „a Birodalom a hülyék hona”, a Vártorony börtön, mindenütt sötétség van. A versében lévő görög „disszidálni” készül, menekül. A határszakaszon hallja az örkutyák csaholását. A hegyerincre ér. Visszaforrul. Megpillantja a tengert: „Az állatoktól eltérően az ember / elhagyni képes azt, amit szeret”... „Thalattal!”... Elérzékenyül, látja a tenger szépségét, de „e szörnyeteg világban” sokáig nem merenghet, mert céltáblává válik. Mennie kell. Jozsif Brodskij, az orosz költő otthagytta hazáját, külföldre ment, az USA-ban él. 1987-ben Nobel-díjat kapott. A „Post aetatem nostram” kötet címet a fordító, Baka István kölcsönkérte Brodskijtól, és maga is ilyen címmel ír verses jegyzeteket e műfordításkötethez. S Dantéhoz hasonlóan az emberélet útjának felén egy sötét erdőbe jut: „Ezerkilencszáznolcvannolc telén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam.” Majd beszámol versében arról, hogy Brodskij fordított, „ki számúzott, mint enmagamban én.” Mindketten a Néva-parton járnak, s úgy érzi, hogy azonossá vált az orosz költővel, kinek rímét most „visszalopja” saját versébe. Baka István komor hangulatú önarcképpel (és háttérrel) fejezi be versét: „elég is ennyi – némulok, szegény / magyar, ki – hetven éve már – sarokban / térdeplek Európa szegletén.”

Brodskij és Baka István, az orosz és a magyar költő szellemi kézfogása tovább is folytatódik. A Sztjepan Pehotnij testamentuma című verskötetének élén olvashatjuk az Aeneas és Dido költeményét, Brodskij mottójával, a Dido és Aeneas verséből. A magyar vers – úgy érezzük – másfelé kanyarodik, mint az orosz: itt a rájuk égő Nessus-ing virradatában több a szenvedély és a szerelem, a népek gyűlölete és a kis haza szeretete: „Dido, királynőm, gyűlölöm e földet.” Míg Brodskij versében a „füst és lángok közt” álló, elpusztuló Karthágó képével búcsúzik, addig Baka István versében a keményebb húsú, ifjú Lavinia jelenik meg, s eltolja magától a hervatag szépasszonyt, Didót. Baka István Aeneas-versében megjelenik a tenger képe, az Ariadné fonala, a Minotaurusz, az Olimposz, a Gorgó-fő, a Nessus-ing stb. De ott rejtőzik az irodalmi vonatkozás mellett – a történelem, a költő egyik kedvenc terüle-

te, hisz mindig szívesen ír pl. Dózsáról vagy Széchenyiről. S felmerül a költőben, Aeneas szavaiban a nép kezébe kerülő sorsirányítás, a Karthágó és Trója szembeállítás, a kicsiny haza képe. S hogy mennyire együtt látja a költő a történelmi és a szerelmi csatákat, azt a következő verssorok is igazolják: „együtt fogunk mi árnyékként bolyongni: / s a vér-iszams csatatereken / is vágytól síkos öled keresem.”

A költői én szeretne megsokszorozódní, kitörni a maga bűvös köréből. Weöres Sándor sokszor vallott az egyéniség kiterjesztéséről, az egyéniség-fölötti szemléletről. Ő úgy gondolja, hogy túlzottan előtérbe került az egyéniség a XIX. században, míg a klasszikus, a középkori, a barokk költészetben kisebb volt az egyéniség szerepe. Az egyéniség-központúsággal ellentétben az általánosnak, a kozmikusnak az elérését fontosabbnak tartja. Jelen esetben azonban – Baka István verseit olvasva – csak félig tekinthető jogosnak a Weöres Sándor által emlegetett egyéniség-fölöttiség. Hiszen Baka István kissé távolabbra taszítja magától az egyéniségbe zártság falait. Félig-meddig megkettőzi énjét: egyszerre a magyar Baka István és az orosz Sztjepan Pehotnij (a név ugyanaz!), de a földrajzi környezet, helyzet mégis más. Nem hasonlíthatjuk ezt a kettősséget a Kosztolányi Esti Kornél figurájához, alakváltozatához, a kettő összefonódásához. Hisz most Baka-Pehotnij teremtett magának egy valóságos és egyen képzelt szentpétervári költő-figurát a maga környezetével együtt. Ugyancsak nem hasonlítható ez az alak-kettőzés a Weöres-Psyché-féle férfi-női költői egyéniség és múlt századi Kazinczy-kortárs világához. Baka Istvánnál a kettősség tudatos elkülönülése ellenére – sokkal inkább beszélhetünk valamilyen látszólagos egységről vagy egy valóságos és elképzelt utazás verses „regényéről” (nem csupán a byroni-puskini verses regény műfajára gondolunk). Így a magyar és az orosz Baka István egyszerre ír verset és „műfordítást”, határozottan elkülöníti kötetében a kötetcímben is a Sztjepan Pehotnij-verseket. Különös módon megnöveli a költő a hitelesség látszatát, az oroszból való fordítás jelzését azzal, hogy a magyar verscímek alá odaírja az orosz „eredetit” is. Így alkot egy kerek egész költői világot, orosz címmel, helynevekkel, konkrét utalásokkal.

Sztjepan Pehotnij testamentumát két füzetre osztja. Az első füzetet a Raszkolnyikov éjszakáival kezdi – Dosztojevszkij hősének pétervári környezetét rajzolva meg háttérnek –, így a cikluskezdés, az alapvető verhangulat meghatározása: komor színű, pesszimista. A derűs velencei csatornát idézik a komor péterváriak, „piszkos” a vizük, az éjszaka még sötétebbre fesi a víz színét. S a csillagok fénye sem biztató: a költő olyan éjszakát elevenít meg, mely csak „vonszolni tudja” láncként csillagait. A hold meg „Pugacsov koponyája.” Kocsmalárma hallik. A költői én Raszkolnyikov alakjával egészül ki. „Baltaként rándul meg szívem.” Kilátástalanság, sötét, udvarmély, az ég „koldusarc”. Ezzel a komor hangulatú éjszakai verssel kezdődik a ciklus. Ezekben a szentpétervári versekben feltűnik a Néva, a Néva-part: de nem mint Puskin Anyeginjében a merengés romantikus háttere, hanem itt Baka versében „Néva-seb” jelenik meg, és „elvérzik közben Puskin is”. A pétervári (leningrádi) esték – „vodkabúztól” terhesek, neonbetűi jelmondatokat bőfognak, a felhő-pelenkák-nak „angyalhúgyszaga” van. „Lenin-ikonosztázt” lát, de már inkább Nagy Péter lázálmait veszi észre a Finn-öböl felől. A Bronzlovas lépteit hallja, a Péter-Pál torony tetején mintha „arany vér” csorogna, s messziről az Auróra ágyúszava szól. Ezekben a pétervári Pehotnij-Baka-versekben a költői képek végtelenen komorak, reménytelenek, olykor szinte pokolbeli sötét színekkel, borzalmakkal terhesek. Dosztojevszkij fehér éjszakái itt még komorabbak lettek. A költő „tél-epilepsziát” vesz észre, s ebben a rettenetes képben „szilaj tajtékot okád”. „Borscs-sűrű ködben” megy, mindenütt „hó és üszök”, balti szél fúj, klozettszagot és vérszagot érez. A tengerhez menekül a költő, de itt a „rángógörscsök végtelenjét” látja csupán a hullámokban. Az idegrohamban őrző tenger „önmaga kényszerzubonyában” vergődik.

Csaknem epilepsziás rohamnak tűnik a tenger hullámzó szája, rángógörccsei. Benne az örökös gyűlölet-hullámokat érzékeli. A konkrét tenger-kép alig marad meg: átalakul a fröcsögő nyál tengerévé, a hajdani szovjet népek tengerévé. Itt már nem válik el egymástól a tenger és a kor ábrázolása: a kongresszusok küldötteinak „fröcsögését”, „nyál-tengerét” idézi Iljics szemöldökével, s a november hetedikén menetelőék és a dísztribün képe, is eszébe jut a parton állva, a hullámokat nézve. A tengerhez című versének egyik sora, a határőr megjelenése a kutyával – összecseng a Brodskij-vers örkkutyáinak emlegetésével.

Ellentmondásos világban élünk – érezzük mindnyájan. De ezt a mindennapi közérzetet a költő összetettebben fogalmazza meg. Ezeket a végletes ellentéteket a Rachmaninov zongorája című versében így látja és láttatja: Oroszhon ellöki magától Rachmaninovot, „hófúttá sík a zongorád”, s honvágy emészti „vad szívlökés vak vodkabúz” közepette. A sötét, a hó, az üszök, a fagy, a vodka, a száműzetés és Puskin és Rachmaninov – mind ott kavargat e versben. S a Rachmaninovnak ajánlott Prelüd című versében is a sötét vágányokon álló vonatokkal, a váltókkal, a hideg széllel a pokolt is szeretné „bemutatni”. Egy kép: „S állnak pokolból fölfelé növő / Jégcsapok éjló obeliszkjaid...” A zenei motívumokhoz kapcsolódik a Hideg teremben hölgyek és urak című verse, mely valamilyen hangversenyre utal. A különös módon egybemósódó élmények között felködlik a múlt a puskatussal, az üvöltöző matrózzal, a vöröskatonával, a bolsevikokkal. S közben ott vagyunk a hideg hangversenyteremben, hibátlan, ráncatlan frakkú zongoristával, drága bécsi zongorával, Chopinnel és a Prelüddel. S még ezen is túlmutat, a vers összetettségét érzékeltető „lezárással”. Hisz itt, ekkor a hangversenyt véget érhetett a Prelüd, de ugyanekkor gondolhatunk egy kor lezárására és az élet befejezésére is. („S a kor és az élet is ha le- / Csapódik ránk a lakkozott fedél.”) A Baka István, verseknek ezt az összetettségét, a múlt és jelen motívumainak sajátos összefonódását távolról hasonlíthatnánk József Attila komplex költői képeihez vagy Szilágyi Domokos vendégszövegekre épülő összetett verskompozícióihoz. Hiszen az előbb említett hangverseny-versben még ezernyi rejtettebb összefüggés is benne rejlik: a puskatussal betört ablakról, a szuronyra tűzött emberekről, a húrok elhallgatásáról, a „Hej bunkócska” új divatjáról stb. S a művészek közé tartozik a Hodaszevics Párizsban című, amelyben az 1939-ben Párizsban elhunyt orosz költőt idézi fel. A magányos orosz költő keserűen kiált fel, hogy „csukd be a század ablakát! Elég volt!” Visszautasítja társai és az egész világ kisszerűségét, mind jobban elfordul mindenkitől, s magára marad. Bizony a párizsi padlásszobától már nagyon távoli az ifjúkorában szeretett Moszkva és Pétervár. Visszajára fordultak itt Baka rímei: a költőt elborító szenny s a ráboruló menny – helyett: „ránk borul a szenny” és „torkig ér a menny.”

Sztyepan Pehotnij pétervári és moszkvai mindennapjaihoz hozzátartozik a művészet, a Nagyszínház (a Balszo) az irodalom. A Szentpéterváron újra című versében feltűnik Mandelstam, Ahmatova és Blok. Otthon van még Hodaszevics, aki „heringgel a kezében” mászkál. Puskinról beszélnek, Ivanovékhoz mennek, Kantról vitatkoznak, Saljapinra emlékeznek, Chopint hallgatják. S a téli utcán Szentpéterváron Puskin vagy egy rendőr árnyékát látja. S amikor az Alászállás a moszkvai metróra vesszoraikat írja, az alvilág, Hádész jut eszébe, Kháron trolibuszaival, a csarnok Szküllá-szájával, a mozgólépcső Kharübdisz-nyelvével. S ő meg a költő pedig Orpheuszként megy a pokolba is..., hogy Mását, Euridikéjét megtalálja. Sohase feledjük el a Baka-Pehotnij-versek állandó korábrázolását, hiszen ő is – mint mindannyian – benne élünk a korban, nem tudunk elzárkózni a tegnaptól. „Vérszag” érződik, „hetven éve” vakon bolyongunk, „elúrhodott” az aggkor, a színházi fináléban „magába mint verembe hull a nép”, – állapítja meg. Az ég – társbérleti, a konyha közös, „hörög a bérház-állat”, Oroszhon mellkasa „hullafoltos”. Mindennap mindenütt

együtt vagyunk az orosz téllel és történelemmel, Katalinnal és Leninnel, a Pravdával és a tankokkal, a társbérlettel és Puskinnal.

„Testamentumot, szörnyűt, írni / És sírni, sírni, sírni, sírni, sírni” – írta Ady, akinek testamentumában valamiféle fáklyafüstös-ezüstös sejtelmesség élt. Baka István is testamentumot akar írni – főleg Szyepan Pehotnij álarca mögé bújva, de felhasználva Brodskij versvilágát, Kormos István Yorickjának hőmérőtokját, s talán a svéd Bellman „Fredman episztoláinak” ötletét. Baka István Fredmant is átgúrja, szonetteket fogalmaz nevében, ál-Bellmanként – ál-svédként Csatlós Jánosnak: „Vendég vagyok még e világban, ám / a házigazda sűrűn sandít már az / órára...” S talán ezekben a szonettekben szorítja vissza a különböző élményeket, s itt sűrít legjobban a babitsi szonett-formában. A „vendégként” élő költő meg-megrettenve tekint az Úrra, szeretne még tovább ülni az élet terített asztalánál. A Babits-vers Alfája és Omega itt válik a Baka-vers elidegeníthető szövetévé, az asztalvégen ülő, megbocsátásban bízó költő alakját rajzolva meg. A Testamentum című versében újra eggyé vált Baka és Pehotnij alakja, mindketten számvetést készítenek, testamentumot fogalmaznak. A pétervári hideg talajtól idegenkedik, naposabb, déli vidékre vágyik. Sok ott a pétervári temetőben a blokáid idején meghalt, a különböző korszakokban kivégzett forradalmár, a szibériai légerekben meggyilkolt, elpusztított ember. Egy virágos, kedves, kis Moszkva-széli temetőre gondol – a feltámadásig. Baka István hihetetlenül tömör, babitsi sűrítettséggel és Kormos-Yorickot idéző fintorokkal formált versvilágában a magyar költészet magaslati levegőjét érezzük. A Sion-hegy alatt Adyjának perlekedő-vádló-önvallomások hangja szól Baka-Fredman szonettjéből: „Vagyok, akár a mustármag, melyet / szádból kiköptél, ám a földbe vetve, / én legparányibb, felnövök egedbe, – / fészkelhet rajtam angyalseregged.” (*Jelenkor Kiadó*, Pécs, 1994)

